

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ

Акімова О. О.

студентка 3(5) курсу бакалавр
спеціальність 053 «Психологія» ФПСР

Керівник: Дикіна Л. В.

ст. викладач кафедри практичної
та клінічної психології; ФПСР

Актуальність дослідження. Останнім часом все більша увага приділяється дослідженню сім'ї, особливо в контексті сімейних взаємин взагалі і сімейного виховання зокрема. Як відомо, сімейне середовище здійснює величезний вплив на виховання, освіту і становлення будь-якої людини. При цьому, можна стверджувати, що сім'я – це фундамент на якому будуватиметься все подальше життя людини.

Сім'я виступає одним із головних інститутів виховання. Це пояснюється тим, що в ній дитина перебуває протягом значної частини свого життя, і по тривалості свого впливу на особистість жоден з інших інститутів виховання не може зрівнятися з сім'єю. У сім'ї формуються основи особистості дитини.

Для сучасного суспільства проблема сім'ї як першого виховного інституту має першорядне значення, тому що від її стану залежить відтворення населення, збереження, створення і передача культури та досвіду молодшому поколінню. Виховний вплив батьків на дитину дуже стійкий і залишається на все життя.

Питаннями батьківсько–дитячих стосунків, впливу сім'ї на особистість дитини займаються фахівці з різних сфер науки – психологи, педагоги, філософи тощо. Слід відзначити, що перші спроби дослідження впливу сімейного виховання на формування та розвиток особистості робилися ще в XVI – XVIII ст. Свій вклад у дане питання зробили світові класики Ф. Рабле, Ж.–Ж. Руссо, Дж. Локк, Й. Г. Песталлоці та інші, менш відомі, але талановиті педагоги, психологи, літератори, наукові праці яких містили багато спостережень і порад батькам. До загальних проблем сімейного виховання неодноразово зверталися такі видатні педагоги та вчені минулого, як К. Д. Ушинський, М. І. Пирогов, П. Ф. Лесгафт, О. В. Духнович, А. С.Макаренко, В. О. Сухомлинський, а також сучасні вчені Т. В. Андрєєва, О. В. Безлюдний, В. С. Богданов, Т. С. Гаміна, А. В. Дем'яненко, Т. О. Довженко, З. Г. Зайцева, Л. О. Йовенко, Л. А. Кулик, Н. Д. Левітов, М. А. Манойлова, С. О. Машак, О. І. Моховська, А. М. Новіков, Л. В. Помиткіна, Н. В. Саранчук, О. В. Семеног, А. С. Співаковська, В. Л. Федяєва, А. І. Шкурін, О. О. Яременко та інші.

Мета дослідження – дослідити теоретичні та практичні аспекти впливу сімейного виховання на формування особистості дитини.

База дослідження. Дослідження проводилося в шкільних навчальних закладах міста Одеса: ЗОШ № 56 (вул. Тініста, 1) та ЗОШ №90 (вул. Велика Арнаутська, 26).

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів для підготовки лекційних та семінарських занять з загальної психології, психології особистості, вікової та педагогічної психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання дітей – це одна з найважливіших функцій родини. Вона забезпечує належні матеріальні та педагогічні умови для

фізичного, морального й духовного розвитку дитини, становлення особистості.

У педагогічному словнику сімейне виховання тлумачиться як одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків та інших родичів з повсякденним впливом сімейного побуту, школи, засобів масової інформації, соціального та природного оточення [1, с.402].

При цьому, як відзначає Л. А. Кулик, метою сімейного виховання дитини є формування якостей і властивостей особистості, які допомагають гідно долати труднощі й перепони, що трапляються на життєвому шляху. Досвід численних поколінь засвідчує, що до таких якостей й властивостей належить фізичне здоров'я, розвинутий інтелект, працьовитість, моральність, духовність, готовність до сімейного життя. Саме вони й складають головну мету виховання дитини [4, с. 24].

Виходячи з аналізу теоретичних джерел, можна дати наступне визначення сімейного виховання: це цілеспрямований, організаційний процес формування особистості дитини під керівництвом батьків та близьких родичів, що забезпечує гармонійний розвиток особистості та підготовку її до трудової й громадської діяльності, використовуючи засоби любові до дитини, раціонального режиму, слова, праці, усної народної творчості та національних традицій, звичаїв, обрядів, покарання та заохочення тощо [3, с.102].

Слід підкреслити, що у сімейному вихованні реалізуються основні принципи виховання: природовідповідність, гуманізм, культуровідповідність, урахування статевих, вікових, індивідуальних особливостей, творче ставлення до дійсності, систематичність, утвердження оптимізму, залучення до праці, виховання в колективі.

Педагогічна сутність і значення сімейного виховання полягає в тому, що дитина з раннього віку, тобто з часу, коли

вона найбільш піддається впливу, виховується без насильства з боку дорослого, непомітно для неї, адже моральні, естетичні, трудові якості прищеплюються їй поступово. Основна мета сімейного виховання – цілеспрямований і систематичний вплив на розум, душу, тіло дитини, прищеплення їй якостей повноцінної, розумної особистості, формування порядного, гідного представника своєї нації, свідомого і палкого патріота України.

Ми підтримуємо українську дослідницю О. В. Семеног, яка відзначає такі функції сімейного виховання як засобу формування особистості: духовно-моральну, пізнавальну, комунікативно-інформативну, емоційно-естетичну, конструктивну, суспільну, організаційну, виховну, соціалізуючу, гуманістичну [6, с.21].

Велику роль у процесі виховання підростаючого покоління грає стиль сімейного виховання. Поняття «стиль сімейного виховання» належить у педагогічній літературі до широкого та багатозначного понятійного апарату дитячо-батьківських взаємин. Під стилем сімейного виховання розуміється багатомірне утворення, яке включає ставлення батьків до дитини та переживання цього ставлення (емоційний компонент), особливості сприйняття та розуміння характеру дитини (когнітивний компонент), поведінкові стереотипи, які практикуються відносно дитини (поведінковий компонент). Емоційний компонент дослідники вважають найважливішим, визначаючим. Батьківський стиль – це узагальнені, характерні, ситуаційно неспецифічні способи спілкування даного батька з даною дитиною, це образ дій стосовно дитини [5, с.115].

Науковці, визначаючи стилі відносин батьків і дітей, традиційно спираються на чотири основні: авторитарний, демократичний, ліберальний і потуральний. Водночас батьки в родині не завжди практикують однаковий стиль виховання. Батько, як правило, більш твердий і авторитарний у порівнянні з матір'ю. Тому батько і мати можуть взаємно

доповнювати, а можуть і підривати виховний авторитет один одного.

В свою чергу, методи сімейного виховання – це способи, шляхи, за допомогою яких досягається виховна мета, здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведінку дітей для реалізації бажаного змісту [2, С.210].

Методи сімейного виховання можна розподілити на дві групи. До першої групи належать методи повсякденного спілкування, ділової, довірливої взаємодії і взаємовпливу, а також метод поваги до особистості дитини і метод переконувannya. Другу групу утворюють методи педагогічного і психологічного впливу на дитину з метою корекції її свідомості та поведінки: метод звернення до свідомості, метод звернення до волі та вчинків. Звертатися до свідомості можна за допомогою роз'яснення, збудження, актуалізації психологічного стану, радості, мрії, зняття напруги у взаєминах. До почуттів фахівці радять звертатися шляхом апеляції до совісті, почуття справедливості, естетичного почуття, самолюбства, співчуття і милосердя, страху та безстрашності, відрази та огидності. Звернення до волі, вчинку потребує навіювання, переконувannya, заохочення, покарання.

Отже, методи сімейного виховання становлять сукупність способів виховних взаємин батьків з дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування поведінки, організацію самостійної життєдіяльності, повноцінний моральний і духовний розвиток.

В практичній частині дослідження впливу сімейного виховання на формування особистості дитини була застосовувана методика «Батьків оцінюють діти» І. А. Фурманова. Опитувальник містить 120 тверджень, які дозволяють отримати інформацію по 18 шкалам. Використання цієї методики дозволяє виявити наявність

проблем в сімейному вихованні. У дослідженні прийняло участь сорок учнів 7–8–х класів ЗОШ № 56 та ЗОШ №9.

Отже, за рівнем протекції (скільки сил, уваги, часу батьки приділяють вихованню дитини) отримано наступні дані: гіперпротекцію виявлено у 10% опитаних (батьки приділяють дитині дуже багато часу, сил і уваги, виховання стало центральним справою їх життя); гіпопротекція спостерігається у 30% сімей (це ситуація, при якій дитина виявляється на периферії уваги батьків).

Ступінь задоволення потреб дитини, тобто якою мірою діяльність батьків націлена на задоволення матеріально-побутових, так і духовних потреб дитини виявлено наступним чином: потурання притаманне 5% опитаних дітей, тобто батьки прагнуть до максимального і некритичного задоволення будь-яких потреб дитини, «балують» її, будь-яке його бажання для них – закон; ігнорування потреб дитини виявлено у 15% опитаних (даний стиль виховання характеризується недостатнім прагненням батьків до задоволення потреб дитини, частіше страждають при цьому духовні потреби, особливо потреба в емоційному контакті, спілкуванні з батьками).

Наступна шкала оцінювання – вимоги та обов'язки дитини. Так, надмірність вимог–обов'язків не виявлено у жодного з опитаних, тобто непомірні вимоги ніхто з батьків не ставить. В свою чергу недостатність вимог–обов'язків дитини виявлено у 75% опитаних. У цьому випадку дитина має мінімальну кількість обов'язків у родині. Дана особливість виховання проявляється у висловлюваннях батьків про те, як важко залучити дитину до будь-якої справи по дому.

За шкалою «ступінь самостійності дитини», тобто, можливість самому вибирати спосіб поведінки, були отримані наступні результати: надмірність вимог–заборон діагностовано у 5% опитаних дітей, тобто батьки пред'являють велику кількість вимог, що обмежують свободу

і самотійність дітей; недостатність вимог-заборон до дитини виявлено у 10% опитаних, тобто батьки не хочуть або не можуть встановити які-небудь рамки в поведінці цих дітей.

Щодо міри покарань, застосовуваних до дитини батьками, за невиконання сімейних вимог отримано наступні дані. Так, надмірність санкцій притаманна 10% опитаних дітей. Для цих батьків характерна прихильність до застосування суворих покарань, надмірне реагування навіть на незначні порушення поведінки. Тип виховання цих батьків – «жорстоке поводження з дитиною». В свою чергу, мінімальність санкцій виявлено у 35% опитаних дітей. Їх батьки воліють або зовсім обходитися без покарань, або застосовують їх у край рідко. Вони сподіваються на заохочення, сумніваються в результативності будь-яких покарань.

Нестійкість стилю виховання притаманна для 45% сімей. Оцінки за цією шкалою дозволяють говорити про різку зміну стилю, прийомів виховання. Вони свідчать про «хитання» батьків – від дуже суворого до ліберального стилю а потім, навпаки. Характеризують нестійкість емоційних відносин в сім'ї. Нестійкість стилю виховання сприяє формуванню таких рис характеру, як упертість, схильність протиставляти себе будь-якого авторитету. Слід звернути увагу на те, що виховну невпевненість батьків діагностовано у 10% опитаних дітей, тобто в цих сім'ях відбувається перерозподіл влади в сім'ї між батьками і дитиною на користь дитини. Проекцію на дитину власних небажаних якостей виявлено у 20% опитаних школярів. У їх сім'ях, ведучи боротьбу з дійсними або уявними якостями у дитини, батьки витягують з цього емоційну вигоду для себе. Батьки багато і охоче говорять про свою непримиренну і постійну боротьбу з негативними рисами і слабкостями дитини, про заходи покарання, які вони у зв'язку з цим застосовують. Винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання дітей діагностовано у 65% опитаних, отже, конфліктність у

взаєминах між подружжям – нерідке явище навіть у відносно стабільних сім'ях.

Слід відзначити, що такі характеристика сімейного виховання, як «розширення сфери батьківських почуттів», «перевага дитячих якостей», «фобія втрати дитини» та «нерозвиненість батьківських почуттів» не виявлені в жодній із сімей.

Висновки. Сьогодні відбувається переосмислення сутності самого процесу сімейного виховання: необхідність виходити з власне педагогічного досвіду батьків; урахування досягнень вітчизняних і зарубіжних учених у галузі сім'ї, сімейного виховання; використання історично усталених цінностей народного сімейного виховання, його форм, методів, прийомів і засобів. Результати, отримані за діагностичною методикою «Батьків оцінюють діти», показали, що серед опитаних дітей у 75% спостерігається недостатність вимог–обов'язків, у 65% дітей виявлено винесення конфлікту між подружжям у сферу виховання, у 45% опитаних дітей в сім'ях нестійкі стилі виховання. Всі ці фактори впливають на формування особистості дитини.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Зайцева З. Г., Кобзарь Б. С. Педагогічний словник для молодих батьків. Київ : ДЦССМ, 2003. 348 с.
3. Йовенко Л. І. Суть та функції родинного виховання українців / Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2008. Вип. 24. С.101–107.
4. Кулик Л. А. Сімейне виховання. Київ : Либідь, 2006. 317 с.
5. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С. Психологія сім'ї : навч. посіб. Київ: «НАУ–друк», 2010. 270 с.
6. Семеног О. В. Використання родинних виховних традицій у навчальних закладах України / Шлях освіти. 1998. № 2. С. 21–23.